

UOT 821.111

*G.A.İsmaylova*  
Azərbaycan Universiteti  
gunay\_arifqizi@mail.ru

## U.S.MOEMIN “AY VƏ QARA QURUŞ” ROMANINDA SƏNƏT VƏ SƏNƏTKAR KONSEPSİYASI

*Açar sözlər:* incəsənət, həyat, gözəllik, insan

Məqalə görkəmli ingilis yazıçısı U.S.Moemin fransız rəssamı Pol Qoqenin həyatına improvizə olaraq yazdığı "Ay və qara quruş" romanında yaradıcı şəxs probleminə həsr olunmuşdur. Moem bir sıra əsərlərində sənətkar obrazı yaratmış və onların sənət anlayışlarını fərqli rəqurslardan təqdim etmişdir. "Ay və qara quruş" romanında sənətkarın həyatda öz mövqeyini tapa bilməsi üçün çəkdiyi əziyyətlər, ətrafındakı insanlara çəkirdiyi iztirablar, daxili duyğuları təhlil olunmuşdur. Məqalədə "ay"ın və "qara quruş"un simvolik olaraq nəyə işarə olunmasına dair müxtəlif yanaşmalar əks olunmuşdur. Həmçinin tamamilə əks qütblərdə dayanan iki rəssam obrazının (Striklənd və Dirk Stryov) "Sənət və Gözəllik" anlayışları fərqli mövqelərdən araşdırılır.

*Г.А.Исмаилова*

## КОНЦЕПЦИЯ ИСКУССТВО И ИСКУССТВОВЕД В РОМАНЕ «ЛУНА И ГРОШ» У.С.МОЭМА

*Ключевые слова:* искусство, жизнь, красота, человек

Статья посвящена проблеме творческой личности в романе «Луна и грош», импровизации французского художника Поля Гогена выдающимся британским писателем Сомерсетом Моэмом. Моэм создал шедевр в ряде своих работ и представил свои художественные концепции с разных точек зрения. В романе «Луна и грош» анализируются боли, с которыми приходится сталкиваться писателю в жизни, боли, которые он испытывает окружающим людям, и внутренние эмоции. В статье описаны различные подходы к символам типа «месяц» и «грош». Кроме того, концепция «Искусство и красота» двух художников (Чарльз Стрикленд и Дирк Строй) исследуется с разных точек зрения.

G.A.İsmayılova

**THE CONCEPTION OF ART AND ARTIST IN THE NOVEL  
“THE MOON AND SIXPENGE” BY W.S.MAUGHAM**

**Keywords:** *art, life, beauty, human*

The article is dedicated to the problem of creative personality in the novel "Moon and Sixpence", improvisation to the French painter Paul Gauguin by an outstanding British writer Somerset Maugham. Maugham created a masterpiece in a number of his works and presented their art concepts from different perspectives. In the novel "The Moon and Sixpence", the pains that the artist has to face in life, the pains that he gives to the people around him, and the inner emotions were analyzed. The article describes various approaches to the symbols like "month" and "sixpence". Also, the concept of "Art and Beauty" by two painters (Charles Strickland and Dirk Stroeve) is examined from different points of view.

XX əsr ingilis yazıçısı, dünya klassiklərindən biri hesab edilən Uilyam Somerset Moemin yaradıcılıq irsi saysız-hesabsız romanlardan, pyeslərdən, esselərdən və məqalələrdən ibarətdir. Dövrünün tanınmış nasiri, dramaturqu, esseisti və ədəbi tənqidçisi olan S.Moem “İnsani ehtirasların yükü”, “Ay və qara quruş”, “Naxışlı örtük”, “Teatr”, “Pivə və piroqlar” və s. romanların müəllifidir. Bu əsərlərdə yazıçı acı bir istehza ilə müasir cəmiyyətin eyiblərini, onun bayağılığını, snobizmini və riyakarlığını təsvir edir. Hiss olunur ki, o, yaratdığı insan tipləri və mühitlə yaxşı tanışdır. Onun personajları təkrarolunmaz şəxsiyyəti olan gerçək insanlardır.

Moemin adı ingilis ədəbiyyatında tənqidi realizmlə əlaqələndirilir. Realist sənətkar olan Moem yaradıcılığında, ilk növbədə, gerçəkliyə əsaslanırdı. Belə ki, o oxuduqlarından çox gördüklərinə, eşitdiklərinə və duyduqlarına inanıb onları təcəssüm etdirmişdir. Birinci Dünya müharibəsi zamanı kəşfiyyatçı kimi çalışması və dünyanın müxtəlif ölkələrində olması ona əsərləri üçün zəngin həyat materialı toplamaq imkanı verir. Müharibədən əziyyət çəkən insanlardan dinlədiyi həyat hekayələri ona insan psixologiyasına yaxından bələd olmaq imkanı vermişdir. Moem hesab edir ki, insan dünyanı islah etmək gücündə deyil. Onun əsərlərində həyat dünyanın özü qədər qədim tarixi olan bəşər komediyasının səhnələşdirildiyi teatra bənzədilir. İnsan həyatın gedişatını dəyişdirə bilmədiyi kimi, Moem bu dünyanın qüsurlarını görəndə, lakin olduğu kimi qəbul edənlərin hikmətinə inanır.

Həyatının bir çox hissəsini Fransada yaşadığından o, fransız yazıçılarının yaradıcılığından bəhrələnmişdir. “Həyatımın yekununda” (The Summing up, 1938) adlı avtobioqrafik əsərində S.Moem qeyd edir: “Mən yaradıcılığım boyu G.Mopassandan nə bacardımса götürdüm və eyni zamanda Stendala,

O.Balzaka, Floberə müraciət etdim". Məhz bu səbəbdəndir ki, müasirləri onu "İngilis Mopassanı" adlandırırlar [3, s.152].

"İnsani ehtirasların yükü" romanını bitirdikdən sonra Moem "yeni bir başlanğıc"a hazırlaşdığını bildirdi. Artıq yazıçı bundan sonrakı əsərlərində təhkiyəçi olaraq çıxış edəcəkdə. "Ay və qara şahı" romanı bu yeni başlanğıcın ilk müjdəçisi olaraq "Moem üslubu"nun əsasını qoydu. Əsər dünyaya qarşı kinayəli bir münasibətin ifadəsidir.

S.Moemin bir çox əsərlərində hadisələr birinci şəxs – təhkiyəçinin – Moemin öz dilindən nəql olunur. S.Moemin yaratdığı obrazlar real və inandırıcıdır. Onun qəhrəmanlarının bir çoxu incəsənətin müxtəlif növlərinin nümayəndələridir. Yazıçının əksər əsərlərində sənətkar obrazı aparıcı yer tutur. Bunu heç də təsadüfi hesab etmək olmaz: yazıçının qənaətinə, sənətkar ömrünün mənası insan talelərinə işıq tutmaqdan ibarətdir və bəlkə də sənətkar özü də bilmədən onun əsərləri insanlara yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərlər aşılayır.

Moemin əsərləri ona maddi baxımdan böyük uğur gətirsə də çox zaman tənidlərə məruz qalırdı. Bir çox yazıçılar onun əsərlərində dərin psixoloji mənanın olmaması və onların sadə oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulduğu fikrini irəli sürürdü. Xüsusilə, Blumsberi dərnəyinin üzvləri Moemin əsərlərinə qarşı etinasız yanaşır və onu ikinci dərəcəli yazıçı adlandırırdılar.

S.Moemin dünyanın bir çox dillərinə tərcümə olunmuş və sənətkar ömrünə həsr olunmuş əsərləri sırasında "Ay və qara quruş" romanı öz bədii keyfiyyətləri ilə xüsusi tutur. Əsər dahi fransız postimpressionist rəssam Pol Qoqenin həyatına improvizə olaraq yazılmışdır. Əsərdə bir çox hadisələr Qoqenin həyatı (gəzdiyi yerlər, yaradıcılığı) ilə səsləşsə də, digər hadisələrin gedişatı isə yazıçı təxəyyülünün gücü ilə zənginləşmiş və ortaya həm real olaraq mövcud olmuş, həm də sırf yazıçının həyat verdiyi bir qəhrəman çıxmışdır.

İmpressionizm XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində ilk öncə təsviri incəsənətdə formalaşmış, sonra bu və ya digər şəkildə müxtəlif incəsənət növlərinə sirayət etmiş bədii istiqamətdir. Bu konsepsiyaya görə, emosional baxımdan dünyaya açıq olan şəxsiyyət dünyanı öz görmə bucağından görmək və təcəssüm etdirmək iqtidarındadır. Ümumiliyi ön plana çəkən realistlərdən fərqli olaraq impressionistlər bütün diqqətlərini ayrı-ayrı əşyalara və fərdlərə verirdilər.

Təsviri incəsənətdə impressionizmin nümayəndələri Klod Mone, Kamil Pissaro, Alfred Sisley və başqaları idi. Onlar gerçək dünyanı daha təbii və qərəzsiz əks etdirməyə və ani təəssüratlarını tabloya köçürməyə çalışıblar. Bu əsərlər açıq havada, təbiət qoynunda, yəni bilavasitə naturadan çəkilirdi. İmpressionizmin ən görkəmli simalarından hesab olunan Pissaronun sənətkara böyük təsiri olmuş və "en plain air" (açıq hava) üsulunu Qoqenə sevdirmişdir.

Böyük şəhərlərdən uzalaqlaşmış "təbiətə qovuşmağa" can atan Qoqen bu sivilizasiyanın durumunu "xəstəlik" kimi dəyərləndirirdi. Müasir cəmiyyətdə

belə bir münasibətin təsiri ilə və bütün tənqidlərə, etirazlara rəğmən yaradıcılıq ehtirası onu ailəsini və uşaqlarını tərk edərək estetik prinsiplərini qəbul etməyən Paris yaradıcılıq mühitindən uzaqlaşaraq ömrünün son illərini Okeania adalarında – əvvəlcə Taitidə, sonra isə Markiz adasında yaşamağa sövq etmişdir. Burada kəskin mənəvi sarsıntılar, yoxsul bir güzəran keçirməsinə baxmayaraq o, özünün ən gözəl əsərlərini məhz burada yaratmışdır. Qoqen bir rəssam kimi əsl qiymətini ölümündən sonra almış, XIX əsrdən XX əsrə keçid dövrünün ən böyük nümayəndələrindən biri kimi şöhrət qazanmışdır.

Qoqen və Striklənd arasındakı fərqli Qoqenin fransız, Strikləndin isə ingilis olmasıdır. İki rəssamı bir-birindən fərqləndirən digər bir amil – Moem Strikləndi müasir incəsənət xadimlərinə laqeyd yanaşan biri kimi təsvir etmiş, lakin Qoqen isə 1880-ci illərdə impressionistlərlə yaxından tanış olmuş, Fransanın cənubunda bir müddət Van Qoqla birgə yaşamışdır. Moem özü də 1917-ci ildə Qoqenin gəzdiyi yerlərdə – Taitidə olmuş və onun bir neçə rəsmini satın almışdır.

Romanda hadisələr üç fərqli məkanda cərəyan edir. İlk səhnələrdə Striklənd ailəsi ilə birgə Londonda yaşayır. Londonun bahalı mənzilləri, müxtəlif zümrələrdən olan insanların toplaşdığı nahar yeməkləri, qonaq otaqlarındakı söhbət səhnələri Moemin bundan öncəki romanlarının da ayrılmaz hissələri idi.

Hadisələrin cərəyan etdiyi ikinci məkan Parisdir. Artıq Striklənd Londondakı həyatdan sıxılmış və Parisdə nicat tapmağa gəlmişdi. Burada yazıçı bizi orta təbəqənin nümayəndəsi olan Dirk Stryov və Strikləndlə münasibətlərinin fəlakətlə sonlandığı Blanşla tanış edir.

Romanın sonunda hadisələr eqzotik məkan Taitidə baş verir. Təhkiyəçi Taitidə Strikləndi tanıyan insanların onun haqqında verdiyi məlumatlardan artıq onun iç dünyasını anlamaq mümkün deyil. Bu uzaq adada, görünür, Strikləndə İngiltərədəki kimi soyuq və ladeyd baxmırdılar, əksinə onun bütün şiltaqlıqlarına səbr və həvəslə dözürdülər. Striklənd nə İngiltərədə, nə də Fransada öz yerini tapa bilməmişdi. O, doğmalarından görmədiyi münasibəti burada hiss etmişdi [4].

Əsərin iki əsas obrazı – təzəcə yaradıcılığa başlamış gənc yazıçı və ailəsini, birjada dəlil işini atıb Parisə, sonra da Taitiyə rəssamıqla məşğul olmağa gedən “qəribə adam” Çarlz Striklənddir. Təhkiyəçinin Strikləndlə ilk görüşü onun həyat yoldaşı vasitəsilə baş tutur. Əsərdəki bir sıra fəsillər müxtəlif insanların danışdığı hekayələr və ya təhkiyəçinin özünün keçmişdə olan hadisələri xatırlamasından ibarətdir.

Əsərin annotasiyasında qeyd edildiyi kimi, dahilik və xudpəsəndlik, alicənablıq və rəzillik, Allah vergisi olan istedad işığı və əclafılıqdan belə çəkinməyən qəddarlıq – necə olur ki, tamamilə əks qütbədə duran bu xasiyyətlər eyni şəxsdə, bəzən hətta eyni anda, eyni məqamda təzahür edir? Dahiliklə

əclafliq bir araya sığa bilərmi? Sənətkar yaşadığı cəmiyyətin qanunları ilə hesablaşmalıdırmı? Əsərdə əslində bütün bu suallara cavab axtarılır.

Romanın adındakı sətiraltı mənani tənqidçilər müxtəlif şəkildə açmışlar. Şərhlərin hər biri bu və ya digər dərəcədə əsərin məzmunu ilə səsleşir: Ay kimi əlçatmaz sənət və bir qara quruşa dəyməyən şəxsiyyət – tamamilə ayrı-ayrı qütblərdə dayanmış xarakter; daxili qaranlıq, insanın daxilini çuğlayan boşluq duyğusu, özünü ifadə etmə ehtiyacı və daima ətrafdakıların gülüş hədəfi olmuş, kəşf olunmamış bir istedad. Strikləndin “Ay”ı Sənət və Gözəllik, “Qara quruş”u isə insani müənsibətləri və həyatın adi zövqlərini təmsil edir. Bizə elə gəlir ki, əsərin adını bir mənaya müncər etmək olmaz; müəllif artıq əsərin adında sıxılmış şəkildə insan və cəmiyyət, sənət və təbiət problemlərinin rəngarəngliyini, mürəkkəbliyini simvolik şəkildə təcəssüm etməyə çalışmış və buna nail olmuşdur.

Striklənd xəyal dünyasında yaşayırdı, real həyat onun üçün bir qara şahıya dəyməzdi. Kətanla üzbəüz qaldığı zaman o, dünyada hər şeyi unudur, yalnız qəlbinin gözü ilə gördüklərini rəsm edirdi. Gördüyü iş onu heç zaman qane etmirdi: ona elə gəlirdi ki, idrakının güzgüsündə əks olunanlarla müqayisədə çəkdikləri heç nədir [1, s.69].

Əsərdə Strikləndin şəxsiyyəti onun ailəsini qoyub Parisə getməsi və gənc yazıçının onun arxasınca gedərək onu bu fikrindən döndərmək istəyərkən açılır. Qaradınməz bir adamın ruhundakı təbəddülatlar kəsik-qırıq ifadələr şəklində, vulqar sözlərlə rəbitəsiz hərəkətlər şəklində zahirə çıxır.

Moemin əsərlərində insan təbiətinə olan inamsızlıq hiss olunur. Yazıçı düşünür ki, dünyanı dəyişdirmək insan gücü daxilində deyil. Əsərlərində insanın özü qədər yaşlı olan komediyanın oynandığı səhnə ilə həyat müqayisə olunur.

Romanda Strikləndlə digər bir rəssam Dirk Stryov qarşılaşdırılır. Onların hər ikisi Gözəllik vurğunudur. Moem Dirk Stryovun Gözəllik anlayışını aşağıdakı kimi izah etməyə çalışır:

“Why should we think that beauty, which is the most precious thing in the world, lies like a stone on the beach for the careless passer-by to pick –up idly? Beauty is something wonderful and strange that the artist fashions out of the chaos of the world in the torment of his soul. And when he has made it, it is not given to all to know it. To recognize it you must repeat the adventure of the artist. It is a melody that sings to you, and to hear it again in your own heart you want knowledge and sensitiveness and imaginations” .

“Gözəllik – sahildə düşüb qalan bir daşdır ki, hər yoldan ötən götürsün? Gözəllik – hər vaxt ələ düşməyən görünməmiş bir ecazkarlıqdı ki, sənətkar onu dünyəvi xaos içindən ruhi əzabları bahasına yaradır. Onu dərk etmək qabiliyyəti isə hər kəsə verilmir. Gözəlliyi başa dümək üçün onu yaradan sənətkarın yaşadıklarını yaşamalısan. Gözəllik – sənətkarın bizə bəxş etdiyi melodiyadı;

qəlbimizin tellərində onun yenidən səslənməsi üçün bilik, həssaslıq, fəhm gərəkdir” [2, s.153].

Strikləndin faciəsi təkcə onun eqosentrizmi və vəhşi xarakterində deyil, o cümlədən onun bəşəriyyət, cəmiyyət üçün gətirdiyi fəlakət və bədbəxtliklə bağlıdır ki, onun özü də bundan xəbərsizdir və heç bilmək istəmir. Strikləndin istedadına inanan yeganə insan Dirk Stroyvun bütün yaxşılıqlarına baxmayaraq ona etdiyi pisliklər üçün əzab çəkmir, xəyanətindən utanmır. Hətta ona aşıq olan Blanş belə onun üçün sənət əsərini yaratmaqdan ötrü bir vasitədir. O, Blanşın rəsmiyyəti çəkəndən sonra ondan ayrılır və nəticədə, Blanş özünə qəsd edir. Lakin bu Strikləndə zərrə qədər də təsir etmir. “O, həm məhəbbətin fəvqündə duran böyük bir adam, həm də məhəbbətə dəyməyən cılız bir adamdı” [1, s.100].

Moemin həyat və sənət probleminə həsr olunan digər bir əsəri “Teatr”da aparıcı obraz Culiye Lembertlə Strikləndi müqayisə etsək görərik ki, Striklənd yaratmaq üçün tənhalığı seçirsə, Culiyaya əksinə, sənətini nümayiş etdirə biləcəyi, gözləri qamaşdıracaq publika lazımdır. Tamaşaçı – publikasız Culiya da heç kimdir. Onun üçün həyat ona pərəstiş edənlərin alqışlarının əhatəsində keçən böyük məclislərdən ibarətdir. Strikləndi isə nə ailə, nə ətrafdakı insanlar maraqlandırır, onun varlığına yalnız bir istək hakim kəsilib – rəsm çəkmək. Digər bir tərəfdən, Culiya zövqlə geyinməyi, bahalı yerlərə getməyi üstün tutduğu halda Striklənd maddi imkansızlıqdan əziyyət çəkir, ancaq bu onun üçün heç vaxt problemə çevrilir.

Əsərdə yaradıcı insanın əslində özünü tapa bilməsi üçün nə qədər əziyyət çəkdiyi, yaratmaq üçün özündən, ruhundan imtina etməsi əks olunur. Strikləndin tək fərqi odur ki, o, heç nəyi və heç kimi sevmir. Acıdır, kobud, sevgidən uzaq bir insandır. Lakin bəlkə də onun sevgi anlayışı fərqli olub və bunu onun özü belə ifadə edə bilməyib. Ucqar bir kənddə yoxsul bir vəziyyətdə Ata adlı bir qadınla bərabər yaşayır və həyat haqqında bütün düşüncələrini, müqəddəs saydıqlarını rənglərin dili ilə izhar edərək evin divarlarına həkk edir. Həmin şəkildə dünyanın başlanğıcını, Cənnət bağında Adəmlə Həvvanı canlandırmışdır. Strikləndin yaratdığı əsər Pol Qoqenin təkamülü ifadə edən “Hardan gəldik? Biz kimik? Hara gedirik” əsəri ilə səsləşir. Və Striklənd istədiyinə nail olur. O, divarda dünyanı yaratmış və görmüşdü ki, dünya çox gözəldir. Sonra da təkəbbür və lovğalıqla özünün yaratdığı əsrarəngiz dünyanın məhvini qərar vermişdir. Romanın sonunda hadisələr O.Uayldın “Dorian Qreyin Portreti” əsərində Dorianın özünə qəsd etməzdən əvvəl bir çox insanların intiharına səbəb olduğu kimi, Striklənd də özü ilə birlikdə şah əsərini məhv etməzdən öncə bir çoxlarının cismani və mənəvi ölümünə səbəb olması ilə eyniyyət təşkil edir.

Moemin əsərləri qeyri-adi ifadə tərzilə seçilir. Demək olar ki, suallar sualı “Həyat nədir?” Moemi bütün yaradıcılığı boyu təqib etmişdir. “Lambertli

Liza“ əsərində cavab son dərəcə birmənalı idi: İnsan sadəcə sağ qalmaq, ölməmək uğrunda bitməyən mübarizədə iştirak etmək üçün yaşayır. “İnsani ehtirasların yükü”ndə Moemin görüşləri Mopassanın “Həyat” romanının fəlsəfəsinə yaxınlaşaraq xeyli dəyişir: həyatın mənası elə həyatın özündədir. Fərqli baxış “Ay və qara quruş” romanında təqdim olunur: fəaliyyətin ən ali dərəcəsi – böyük hərflərlə ifadə olunmuş Gözəlliyin yaradılmasıdır. Striklənd də Gözəllik yaradır, amma xeyirxah olmayan Gözəllik kimə lazımdır? Əsl Gözəllik Həqiqətlə Xeyirxahlığın vəhdətindən yaranmalıdır: bu, Moemin Strikləndin ömür və yaradıcılıq yolundan əxz etdiyi həqiqətdir.

### ƏDƏBİYYAT

1. *Somerset M.* Ay və qara şahı. Bakı, Azərnəşr, 1993
2. *Maugham W.* The Moon and Sixpence. Moscow: Progress Publishers, 1972
3. *Ливергант А.* Сомерсет Моэм. Москва, 2012
4. *Fantasy as necessity: The role of the biographer in “The moon and sixpence”* J. David Macey // <https://www.jstor.org/stable/29533185>